Glasilo Vicepostulature postupka mučeništva

STOPAMA POBIJENIH

»Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće«

Godina XIX., broj 2 (36), Široki Brijeg, srpanj – prosinac 2026., cijena 4 KM (2 EUR)

Mali Gospin kip iz samostanske crkve.

Partizani su joj uzalud odbili šake.

Ona je nastavila grliti svoj Široki Brijeg!

9 771840 138000 31

SLUGE BOŽJE
FRA ANDRIJA TOPIĆ
I 49 BRAĆE

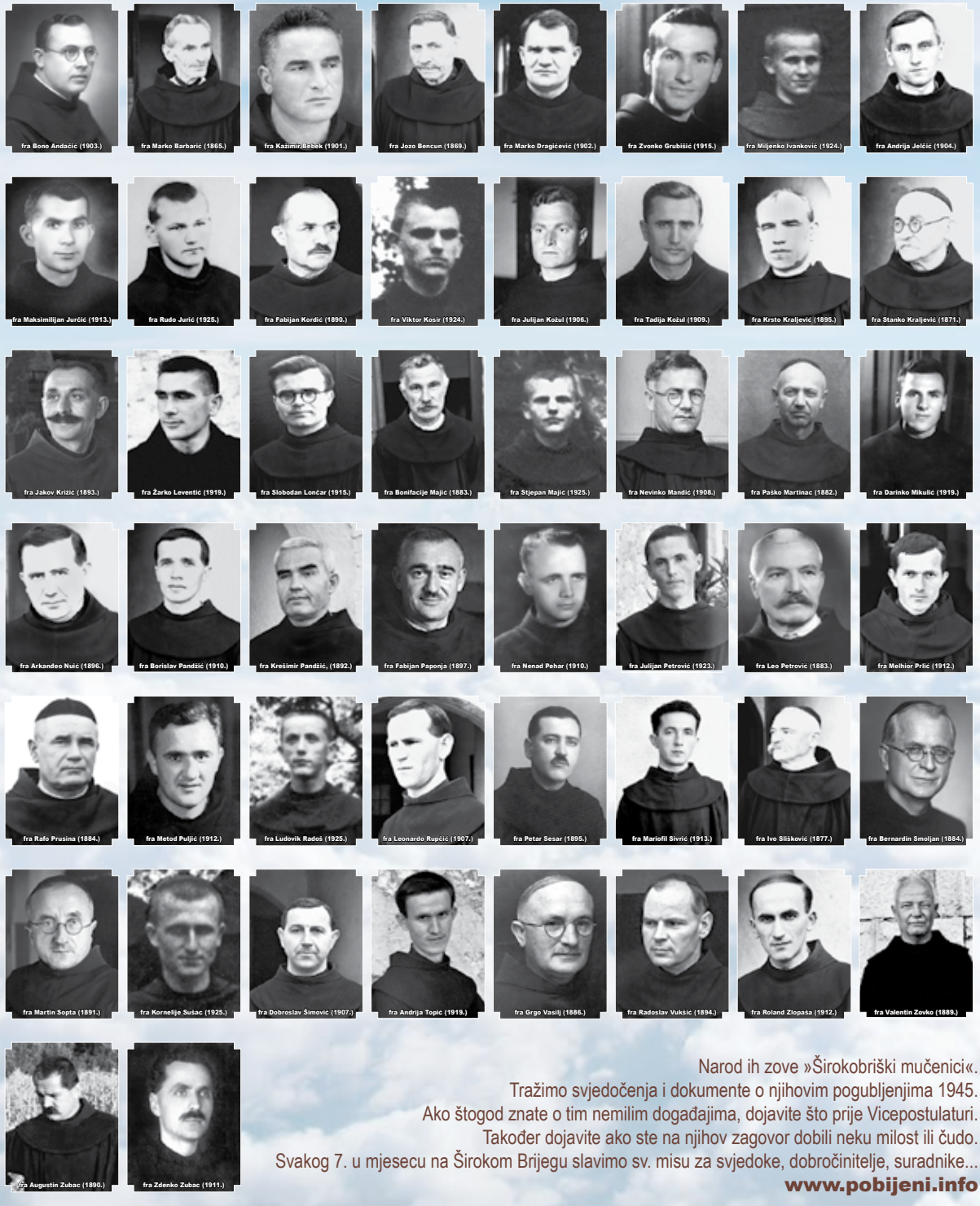

Narod ih zove »Širokobriški mučenici«.
Tražimo svjedočenja i dokumente o njihovim pogubljenjima 1945.
Ako štogod znate o tim nemilim događajima, dojavite što prije Vicepostulaturi.
Također dojavite ako ste na njihov zagovor dobili neku milost ili čudo.
Svakog 7. u mjesecu na Širokom Brijegu slavimo sv. misu za svjedoke, dobročinitelje, suradnike...

www.pobijeni.info

Iz sadržaja

IZ LJETOPISA 4
GLAS O MUČENIŠTVU 32
ODJEK U PUKU 36
NATJEČAJ 37
RAZGOVOR 42
NJIHOVIM PUTOVIMA 49
PODLISTAK 52

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva »Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće«, XIX., 2 (36), Široki Brijeg, srpanj – prosinac, 2026.
Broj zaključen 30. lipnja 2026.

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

LEKTURA i korektura:
Zdenka Leženić

ADRESA:
Kardinala Stepinca 14, 88220 Široki Brijeg
Avenija G. Šuška 2, 10040 Zagreb

VEZA:
tel.: +387 39 700-325, faks: +387 39 702-936
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

GRAFIČKI prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

GLASILO IZLAZI POLUGODIŠNJE:
siječanj i srpanj
Stare brojeve, osim ovoga posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavlju Izdavaštvo.

CIJENA POJEDINOG PRIMJERKA:
4 KM; 2 EUR

GODIŠNJA PRETPLATA (S POŠTARINOM):
BiH 10 KM; HR i EU 11 EUR; CH 11 CHF; SAD 16 USD; Canada 17 CAD

SLANJE PRETPLATE, DOBROVOLJNIH PRILOGA... (HERCEGOVAČKA FRANJEVAČKA PROVINCIJA – VICEPOSTULATURA, S NAZNAKOM ZA ŠTO):
a) preko banke (BiH: UniCredit Bank, Mostar; br. računa: 3381602276649744; devizni račun: IBAN: BA393381604876650839; SWIFT: UNCRBA22; HR i EU: PBZ; IBAN: HR7123400091570013597; SWIFT: PBZGHR2X)
b) poštanskom uputnicom (BiH: Kard. Stepinca 14, 88220 Široki Brijeg; HR: Avenija G. Šuška 2, 10040 Zagreb)
c) Western Union

ISSN: 1840-3808

Urednikova riječ

FRA MILJENKO STOJIĆ

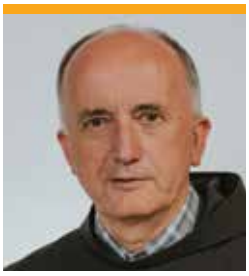

Dragi čitatelji!

Kauza »Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće« ustrajno ide dalje. Nakon što je službeno zaključeno da je Vicepostulatura završila prvo ili istražno razdoblje kauze, upućena je biskupu mons. Petru Paliću *Molba za pokretanje kauze* na biskupijskoj razini. Primivši ju, njegova je zadaća bila zamoliti ostale članove Biskupske konferencije čiji je član da izreknu svoje mišljenje o pokretanju kauze. Sljedeći mu je korak bio obavijestiti Svetu Stolicu da namjerava započeti kauzu tražeći od nadležnoga dikasterija dopuštenje ili *Nihil obstat*. Nakon toga dolazi formalno prihvaćanje *Molbe za pokretanje kauze*.

Budući da mnoge zanima »dokle se stiglo«, iznosimo ukratko taj tijek. Naša je zadaća moliti se za uspješan hod kauze te pripravljati sve što bi joj moglo zatrebati u budućnosti.

Svakako u to spadaju i nove prostorije Vicepostulature o čemu kratko izvješćujemo u poglavlju »Iz ljetopisa«. Do sada su dvije osobe radile u skroz skučenim uvjetima, ali to nije bio razlog žalbe ili opravdanja za bilo što. Nezaslužena je čast raditi u kauzi za uzdignuće na oltar hercegovačkih franjevaca, ubijenih rukom bezbožnih komunista. Vanjske okolnosti stoga mogu samo olakšati rad, ali ne ga i zaustaviti.

Zajedno sa svime ovim sljedeći bi broj ovoga našega glasila *Stopama pobijenih* trebao nositi novo ime. Koje, vidjet ćemo u siječnju jer još malo o tome razmišljamo. Kroz istražno je razdoblje naglasak bio na istraživanju povijesnih okolnosti u kojima su ubijeni hercegovački franjevci te kako su primili trenutak svoga ubojstva. Sada ćemo naglasak staviti na njihov duhovni lik. Ali o svemu tomu više u sljedećem broju.

Hvala svima onima koji na bilo koji način podupiru rad Vicepostulature. Ostanimo i dalje zajedno koračajući prema uzdignuću na oltar, što će Crkva učiniti, i ovih mučenika iz našega hrvatskog naroda.

Mir vam i dobro!

Dekret pape Urbana VIII.

Uskladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

»Prema odredbama vrhovnog svećenika Urbana VIII., zabranjeno je da sluga Božji, bez prethodnog dopuštenja Svete Stolice, bude predmetom javnoga crkvenog štovanja. Te odredbe nipošto ne priječe privatnu pobožnost sluzi Božjem, niti spontano širenje njegova glasa svetosti ili mučeništva i znakova. (čl. 117, § 1. i 2.)

Ako nije pronađeno nepropisno štovanje, biskup ili njegov ovlaštenik pristupa sastavljanju izjave o neiskazivanju štovanja, tj. izjave kojom se potvrđuje da se odluke Urbana VIII. poštuju. (čl. 119, § 1.)«

Iz Upute *Majka Svetaca*

Širokobriješki franjevac **Miljenko Stojić o vjeri, povijesti i sjećanju na hercegovačke mučenike**

Široki Brijeg, 24. siječnja 2026.
(VRISAK.INFO)

U novom izdanju potkasta Vrisak gostovao je fra Miljenko Stojić, franjevac, publicist i vicepostulator postupka mučeništva ubijenih hercegovačkih franjevaca. Razgovor je obuhvatio njegov životni put, dušobrižnički i medijski angažman te dugogodišnji rad na očuvanju sjećanja na 66 pobijenih franjevaca.

Fra Miljenko je govorio o svom odrastanju u Dragićini kod Međugorja, studiju i formaciji u franjevačkom redu, kao i iskustvima stečenima kroz različite službe – od odgojitelja bogoslova do vojnoga dušobrižnika i tajnika Provincije.

Posebno se osvrnuo na osnivanje Informativnog centra »Mir« Međugorje i Radiopostaje »Mir« Međugorje, koja sljedeće godine obilježava tri desetljeća postojanja. Naglasio je kako je vizija katoličkih medija uvijek bila povezivanje vjere i informiranja te očuvanje duhovnih vrijednosti u društvu.

Veliki dio razgovora bio je posvećen njegovoj ulozi vicepostulatora. Fra Miljenko je istaknuo osobnu i duhovnu važnost toga poslanja, kao i izazove u prikupljanju povijesnih podataka i svjedočanstava. Govorio je o značenju ovogodišnje 81. obljetnice jugokomunističkoga ubojstva franjevaca naglašavajući da ona simbolizira trajnu obvezu zajednice na pamćenje i svjedočenje istine. Posebno je podcrtao važnost edukacije mladih i prenošenja sjećanja na mučeništvo kako bi se očuvala povijesna istina i identitet.

U završnom dijelu razgovora dotaknuta su pitanja vjere i uloge vjernika danas. Fra Miljenko je usporedio odnos ljudi prema vjeri nekada i sada istaknuvši izazove koje donosi suvremeno društvo, poput površnosti i utjecaja društvenih mreža. Naglasio je da je živjeti vjeru danas možda zahtjevnije nego prije, ali i kako Crkva ima ključnu ulogu u poticanju vjernika da vjeru žive svakodnevno, a ne samo u svečanim prigodama.

Gostovanje fra Miljenka Stojića u potkastu Vrisak donijelo je dubok i inspirativan razgovor o vjeri, povijesti i odgovornosti zajednice podsjećajući da je očuvanje sjećanja na mučeništvo hercegovačkih franjevaca ne samo duhovna nego i društvena zadaća. O čemu je sve naš gost razgovarao s urednicom i voditeljicom Emilijom Anđelić pogledajte na adresi: www.youtube.com/watch?v=a-lt90Rbvm0 ✍

Prikazan film o ubijenim hercegovačkim franjevcima: Odveli su ga i bacili u škripe, istina je došla tek 2009.

Mostar, 28. siječnja 2026.
(M. P. / BLJESAK.INFO / LUCIJANA KOŽUL) –

U srijedu 28. siječnja u Napretkovu domu u Mostaru u organizaciji Hrvatskog kulturnog društva »Napredak« Mostar i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Mostar prikazan je film *66 hercegovačkih franjevaca*. Dokumentarac, koji su režirali Nikola i David Knez, kroz povijesni i duhovni kontekst donosi svjedočanstvo o mučeništvu, vjeri i žrtvi podsjećajući na događaje koji su duboko obilježili Hercegovinu i Katoličku Crkvu. Središnja poruka filma da je krv mučenika sjeme novih kršćana provlači se kroz cijelo ostvarenje kao simbol vjere i nade unatoč stradanju.

Dr. fra Andrija Nikić, predsjednik Napretka i Akademije, ispričao je kako je došlo do ideje o realizaciji filma. Sve je počelo prošle godine kada se susreo s Nikolom Knezom. Priča kako je Nikola došao do njega i rekao mu da čita njegove zapise te da želi nešto konkretno učiniti za pobijene fratre. »Ja sam njemu dao podataka, još je on našao na drugim stranama i onda je snimio film«, kazao je fra Andrija.

O velikim stradanjima na našim područjima fra Andrija ističe ovaj podatak: »U Drugom svjetskom ratu i poraću ubijeno je 618 svećenika i crkvenih osoba, dok je u Mađarskoj u isto vrijeme stradalo tek 10-orica. To jasno pokazuje kolika je mržnja ovdje vladala.«

Da je ubojstvo franjevaca bio velik gubitak za Crkvu i društvo govori činjenica da je među ubijenim fratrima bilo i doktora znanosti koji su znali po nekoliko jezika te se školovali na najboljim sveučilištima u Europi.

U programu su sudjelovali članovi Frame iz Čerina, prof. Ante Paponja i dr. fra Andrija Nikić dok je program vodila Martina Kunštek. Organizatori su istaknuli da je cilj događaja očuvanje povijesnoga pamćenja, poticanje dijaloga i razumijevanja te njegovanje kulturno-duhovne baštine Hercegovine. Ulaz na projekciju bio je slobodan, a zanimanje gledateljstva potvrdilo je važnost i aktualnost ove teme. ✍

Širokobriješki školarci posjetili crkvu i mjesto stradanja franjevaca

Široki Brijeg, 29. siječnja 2026.
(JABUKA.TV)

Učenici povijesno-novinarske sekcije Druge osnovne škole Široki Brijeg u pratnji svojih nastavnica posjetili su crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije i ratno sklonište gdje su franjevci mučki vezani i pogubljeni kako bi im odali počast u spomen na njihovu žrtvu koja se obilježava 7. veljače.

Dočekao ih je župni vikar fra Željko Tomić koji im je govorio o povijesti crkve, njezinoj gradnji te o tužnoj veljači 1945. Zajedno su se pomolili i na neki način obvezali da će čuvati uspomenu na ovaj tužni događaj. Taj je dan od posebne važnosti za Široki Brijeg i Zapadno-hercegovačku županiju, naveli su iz Druge osnovne škole Široki Brijeg. ✍

Dani slugu Božjih i pobijenih hercegovačkih franjevaca: Hodnja sjećanja okupila hodočasnike i trkače

Široki Brijeg, 1. veljače 2026.
(JABUKA.TV / LUCIJANA KOŽUL)

U nedjelju 1. veljače započeo je program »Dani slugu Božjih i pobijenih hercegovačkih franjevaca« koji se održava od 1. do 7. veljače na Širokom Brijegu u povodu 81. obljetnice partizanskog ubojstva hercegovačkih franjevaca i vjernoga puka Božjega tijekom Drugog svjetskog rata i poraća.

Prvi dan programa obilježen je tradicionalnom Hodnjom sjećanja. Sudionici su pješice, a neki i trčeći, prošli put od spomenika svojim žrtvama do ratnog skloništa, mjesta stradanja širokobrijeških franjevaca. Dionicu od Crnih Lokava do ratnoga skloništa na Širokom Brijegu istrčala su 22 trkača među kojima su bila i dvojica 63-godišnjaka. Uz njih

su na Široki Brijeg hodočastili i mještani Mokrog koji su stigli u velikom broju, a krenuli su iz svoga sela okupljeni kod spomenika poginulim Mokranima u Drugom svjetskom ratu, poraću te u Domovinskom ratu. Također su mještani Grada, Dobrkovića, Čerigaja, Privalja, Knešpolja, Uzarića te trećari i framaši hodočastili od spomenika svojim pobijenima do ratnog skloništa.

Sve sudionike Hodnje sjećanja dočekali su svećenici iz samostana. Fra Željko Tomić, koji je također hodočastio od Knešpolja za koji je zadužen, predvodio je molitvu prije početka kraćeg prigodnog programa. Vicepostulator fra Miljenko Stojić na početku je programa pozvao predstavnike pojedinih skupina da zapale svijeće. Nakon toga okupljenima se obratio širokobriješki gvardijan fra Jure Barišić koji je i blagoslovio nazočne pozvavši ih na ustrajnost u očuvanju sjećanja i molitvi za žrtve.

Nakon Hodnje sjećanja uslijedila je krunica u 17.30, a zatim sv. misa u 18.00 koju je predvodio fra Ivan Crnogorac. Sumisio je i vicepostulator fra Miljenko Stojić.

Evanđelje je govorilo o blaženstvima, a fra Ivan se u propovijedi dotakao i stradanja hercegovačkih franjevaca i mnoštva hrvatskoga puka: »Isto se događa sa svim ljudskim slabostima i teškoćama. Krist ih, kako evanđelje bilježi, vodi na goru, u prostor odnosa s Bogom, i tamo izgovara riječi blaženstva. Kao da kaže: svi vi koji nosite patnje, ako ih stavite u odnos sa mnom i s Ocem nebeskim, ja

vam mogu dati novi smisao života. Ono što vas lomi može postati sredstvo spasenja. U subotu ćemo obilježiti obljetnicu pogubljenja hercegovačkih fratara i puka ovoga kraja. To nije samo povijesni nadnevak, nego živa rana, ali i živo sjeme vjere. Njihova smrt, ljudski gledano, bila je strašna, nepravedna i nasilna. Ubijeni su bez suđenja, bez mogućnosti obrane, često samo zato što su bili fratri, svećenici, ljudi vjere. U tom trenutku činilo se da je zlo pobijedilo. Činilo se da je križ ostao bez uskrsnuća. Ali upravo ovdje se ispunja logika blaženstava. Bog uzima ono što je izgledalo kao poraz i daje mu novi okvir. Njihova prolivena krv nije ostala nijema. Ona je postala sjeme koje i danas rađa. Sada vidimo plodove. Neki od njih su u procesu proglašenja mučenika, a to znači da Crkva prepoznaje kako njihova smrt nije bila uzaludna, nego svjedočanstvo vjernosti Kristu do kraja. I nije slučajno da nas upravo oni okupljaju i danas, iz različitih mjesta, iz različitih životnih okolnosti da se uputimo prema križu, da hodamo, da molimo, da šutimo. Taj hod prema križu nije hod u smrt, nego hod u smisao. Kao što su oni svoje patnje stavili u odnos s Kristom, tako i mi danas donosimo svoje križeve: obiteljske, osobne, nevidljive. I pred tim križem učimo da Bog ne briše povijest, nego je preobražava. Ne uklanja rane, ali iz njih izvodi život. Zato njihova smrt nije tragedija prošlosti, već poziv sadašnjosti. Poziv da blaženstva ne ostanu lijepe riječi, da se preliju u način života.« ✍

Dr. sc. Hrvoje Mandić o stradanju franjevaca: **Hercegovina pretvorena u poligon za masakr**

Široki Brijeg, 3. veljače 2026.
(VRISAK.INFO / LUCIJANA KOŽUL)

U novoj epizodi potkasta »Ad Deum« gostovao je dr. sc. Hrvoje Mandić, povjesničar iz Širokog Brijega koji živi i radi u Zagrebu. Budući da je veljača mjesec sjećanja na pobijene hercegovačke franjevce, tako je i u ovome potkastu obrađena tema njihova ubojstva.

U razgovoru je dr. sc. Mandić govorio kako su fratri djelovali u Hercegovini, što se sve događalo na ovim našim pro-

Obilježena 81. obljetnica **ubojstva hercegovačkih franjevaca**

Široki Brijeg, 7. veljače 2026.
(LUCIJANA KOŽUL)

Dana 7. veljače prigodnim je molitvenim programom obilježena 81. obljetnica partizanskoga ubojstva 66 hercegovačkih franjevaca, od kojih su sada njih 50 sluge Božje. Godine 1945. dogodio se neviđen zločin u Hercegovini kada su partizani bez ikakva suda ubili 12-oricu franjevaca koje su pronašli u samostanu na Širokom Brijegu. Iz zbornice su ih jednog po jednog vodili do ratnoga skloništa gdje su ih ubili, a potom i zapalili. Samo za nekoliko dana, koliko je partizanima trebalo da pregaze Široki Brijeg, napravili su 330 što većih i manjih stratišta i grobišta. Bio je to uvod za ubojstvo mnogih drugih nevinih franjevaca u Mostaru, Čitluku, Ljubuškom i drugim mjestima. Dvojica fratara od njih 66 ubijeni su prije 1945., a ostala 64-orica ubijeni su od siječnja pa do kolovoza 1945. Za vrijeme Drugoga svj. rata i poraća iz općine Široki Brijeg ubijeno je 2.189 osoba, iz Županije zapadnohercegovačke 7.151, a iz Hercegovine više od 20.000 osoba.

Molitveni program počeo je u 16.00 molitvom kraj ratnoga skloništa gdje su članovi Frame Široki Brijeg zapalili 12 svijeća u znak sjećanja na 12 fratara koji su ubijeni i spaljeni u ovom skloništu. Molitvu je predvodio gvardijan širokobriješkoga samostana fra Jure Barišić. Nakon molitve procesija se uputila prema samostanskoj crkvi. U njoj su sudjelovali i framaši, njih 66, u čast 66 ubijenih hercegovačkih franjevaca. Svaki framaš nosio je duksericu s likom jednog ubijenog franjevca, a na leđima je pisalo ime franjevca i broj godina koliko ih je imao u trenutku smrti. Molitvu na grobnici s posmrtnim ostatcima 24-ice pronađenih pobijenih franjevaca predvodio je provincijal Hercegovačke franjevačke provincije fra Jozo Grbeš, a imena pobijenih i mjesta gdje su ubijeni čitali su trećari.

Svečanu sv. misu zadušnicu predslavio je provincijal fra Jozo Grbeš, uz sumisništvo vicepostulatora fra Miljenka Stojića, generalnoga vikara hercegovačkih biskupija mons. don Nikole Menala te svih gvardijana i velik broj drugih franjevaca i svećenika. Pjevanje na sv. misi predvodio je Veliki župni zbor. Molitvu vjernika čitali su gvardijani pojedinih samostana.

Fra Jozo se u propovijedi dotakao najvažnijih tema ljudskoga postojanja: teme istine, teme slobode i prošlosti, Krista i kršćanstva, sv. Franje i franjevaca, ljubavi i memorije. »U vremenima socijalnih previranja, medijskih manipulacija, bombastičnih vijesti, više je nego vidljiva jedna žrtva: Istina. Iako nju svi spominju, malo ih je koji nju zaista traže. Njezino traženje je bolno, susret s njom je mučan, ali rađa svjetlom duše. Oni koji su je spremni tražiti, oni postaju slobodni... Upravo na slobodi je kršćanstvo najljepše utemeljeno kada čujemo Krista koji svim izliječenima, oslobođenima kaže: "Sinko moj, grijesi su ti oprošteni... nemoj više griješiti!" (Usp. Mk 2,5, Iv 8,11). Drugim riječima: budi slobodan od prošloga! O, kako je sloboda u priči istine važna! Ta "ne može se željeti sloboda bez prihvaćanja odgovornosti za vlastitu prošlost." (Edith Stein). Mnogim ljudima prošlost je teret, ogromna stijena na leđima života, umjesto da bude učiteljica mudrosti koja "može postati izvor snage, a ne teret". (H. Nouwen). Prošlost može zarobiti ili poučiti. Može raniti ili naučiti nas milosrđu. Može se nijekati ili otkupiti. Izbor je jasan. Pitanje je samo tko nam pomaže birati! ... Mi, dok se sjećamo naše braće, dok hodimo u sjeni njihove nevinosti, dok želimo biti svjedoci istine za pravdu i svjedoci slobode za milosrđe, ovdje na njihovim grobovima i u memoriji patnje želimo da u nama raste spoznaja kako smo pozvani biti sol zemlje, sol koja čuva od propadanja i zaborava i kako smo pozvani biti svjetlo svakoj duši, svjetlo istine koja razumije. O, kako je mučna ta povijest: 550 ubijenih svećenika u jednom malom narodu. Njih 66 u jednoj maloj franjevačkoj provinciji Hercegovine. Njih 14 u jednoj maloj biskupiji Hercegovine. Više je to nego u svim većim narodima Europe. Osim njih ubijena je većina hrvatskih katoličkih intelektualaca. Njih na tisuće! Još se narod od toga zla nije oporavio. Vidi se to jako dobro i danas nakon 80 godina. Iako zlo misli da ima posljednji sud, već je veliki, blaženi hrvatski nadbiskup Stepinac hrabro pred komunističkim sudom u Zagrebu 3. listopada 1946. poručio jugokomunistima: "Vi ste učinili pogrješku fatalnu, što ste pobili svećenike! Narod vam to ne će nikada zaboraviti! U nijednoj civiliziranoj državi na svijetu ne bi toliki svećenici bili tako kažnjeni za te krivice koje im imputirate." I narod nije zaboravio! Zato smo mi ovdje: mijenjati ono što nije dobro! Dragi prijatelji, u svakome od nas postoji potencijal za mijenjanje. Svatko od nas može prekinuti lanac zla, lanac nevolje, lanac laži, lanac mržnje, lanac tuge. Svatko od nas može izabrati put koji kaže: Bol te može oblikovati, ali te ne mora definirati. Pozvani smo učiniti ovo mistično mjesto koje zovemo Široki Brijeg učionicom mudrosti, mjestom istine koje prekida svaki lanac laži, mjestom ljubavi znajući da smo dio velike priče, velike povijesti svjedoka koji su temelj boljega svijeta«, riječi su provincijala fra Joze.

Na kraju sv. mise zadušnice nazočnima je nekoliko riječi uputio generalni vikar hercegovačkih biskupija don Nikola

KBF sa svojim polaznicima na Širokom Brijegu

Široki Brijeg, 10. ožujka 2026.
(LUCIJANA KOŽUL)

Studenti Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (KBF), posjetili su franjevački samostan i Vicepostulaturu postupka mučeništva »Sluge Božje fra Andrija Topić i 49 braće« na Širokom Brijegu na svom studijskom putovanju u nedjelju 8. ožujka. Predvodio ih je doc. dr. sc. fra Ante Bekavac, povjerenik Fakultetskog vijeća KBF-a za dušobrižništvo studenata.

Studente i studentice KBF-a dočekao je vicepostulator fra Miljenko Stojić. Izrazivši im dobrodošlicu, poveo ih je u obilazak stratišta franjevaca ili žrtvoslovnih mjesta. Upoznao ih je s okolnostima stradanja svih 66 franjevaca te ih proveo kroz ratno sklonište u samostanskom vrtu gdje su partizani ubili i zatim zapalili 12 franjevaca iz širokobriješkog samostana. Sve njih, pak, zajedno puk danas zove Širokobriškim mučenicima.

Nakon ovoga u pratnji gvardijana fra Jure Barišića obišli su Franjevačku galeriju i trenutnu izložbu koja je posvećena temi korizme. Posebno su se zadržali kod slomljenih kaleža, pokaznica, križeva te raznog crkvenog posuđa što su napravili partizani u njihovom rušilačkom pohodu na franjevački samostan u veljači 1945.

Slijedila je sv. misa s pukom Božjim u crkvi. Predvodio ju je doc. Bekavac u sumisništvu s gvardijanom fra Jurom Barišićem. U svojoj propovijedi fra Ante se dotakao svetopisamskih čitanja od III. korizmene nedjelje, a naročito čitanja iz evanđelja gdje se na zdencu susreću Isus i žena Samarijanka. Naglasio je da moramo zahvatiti duboko u Božju riječ te da je ona zdenac iz kojega trebamo neprestano piti.

Nakon sv. mise studenti su još malo ostali u crkvi. Fra Miljenko ih je na grobu 24-orice ubijenih franjevaca upoznao s mjestima gdje su pronađeni njihovi posmrtni ostatci i kako su na tim mjestima posvjedočili svoju vjeru u uskrsloga Gospodina. Pomolili su se zajednički za njihove duše i duše ubijenih članova vjernoga puka Božjega.

Uslijedilo je druženje u klaustru samostana gdje je gvardijan fra Jure Barišić prigodnom okrjepom počastio goste. Ostalo se neko vrijeme u ugodnom razgovoru i druženju, nakon čega su putnici krenuli za Tomislavgrad i tamošnji samostan.

Bilo je ovo lijepo i dragocjeno iskustvo, kako su kasnije posvjedočili. Upoznali su se s bremenitom poviješću franjevaca na Širokom Brijegu te nazočili snažnoj vjeri koja duboko prožima život franjevaca i puka Božjega. Na sv. misi puk je ispunio ne samo prostranu samostansku crkvu, već i crkveno dvorište i samostansku dvoranu. Unatoč svim povijesnim uzburkanostima ovdje nije ugašeno svjetlo vjere i snaga evanđelja. ✍

mjesta stradanja. Naglasila je da je od 2016. provedeno više stotina terenskih istraživanja te su ekshumirani posmrtni ostatci najmanje 2.328 osoba, od kojih je više od dvije tisuće dostojno pokopano.

U ime organizatora nazočnima je zahvalio Franjo Talan, predsjednik Društva za obilježavanje grobišta ratnih i poratnih žrtava. On je podsjetio na višedesetljetne napore u obilježavanju ovoga mjesta stradanja i njegovanju kulture sjećanja.

Nakon komemorativnoga dijela u kapeli bl. Alojzija Stepinca služena je sv. misa zadušnica koju je predvodio fra Miljenko Stojić, vicepostulator postupka mučeništva hercegovačkih franjevaca. U propovijedi je istaknuo važnost očuvanja povijesnoga pamćenja, molitve za žrtve i odgovornost zajednice prema istini o stradanjima u prošlosti. Dotakao se naravno i ubijenih hercegovačkih franjevaca, odnosno Širokobriških mučenika, kako ih puk zove.

Misno slavlje glazbeno su animirali članovi župnog zbora predvođeni orguljašem Marijanom Županićem, uz sudjelovanje članica zbora Stellarium i

brojnih vjernika. Na kraju sv. mise križovljanski župnik vlč. Zorislav Šafran zahvalio je svim sudionicima i hodočasnicima na dolasku.

U sklopu susreta uručene su i zahvalnice te spomen-plakete pojedincima i ustanovama za dugogodišnji doprinos očuvanju uspomene na žrtve ratova i totalitarnih režima XX. stoljeća.

Prema svjedočanstvima i dosadašnjim istraživanjima, na lokaciji Pancerica početkom lipnja 1945. u nekoliko su jama pokopane 172 žrtve koje su na to područje dovođene iz smjera Varaždina, Cestice i Križovljangrada. U znak sjećanja na stradale kod grobišta je još 1994. postavljen spomen-križ, a godinu poslije održana je prva komemoracija. Nakon izgradnje i blagoslova kapele bl. Alojzija Stepinca 2000. komemoracije se redovito održavaju svake druge nedjelje u lipnju, okupljajući obitelji žrtava, vjernike i sve koji žele odati počast stradalima. ✍

Nove prostorije **Vicepostulature**

Široki Brijeg, 22. lipnja 2026.
(VICEPOSTULATURA)

Uprava Provincije, na čelu s tadašnjim provincijalom fra Slavkom Soldom, proglasila je 2004. Široki Brijeg središnjim žrtvoslovnim mjestom Provincije. Kada je 2007. radom započela Vicepostulatura za postupak mučeništva pobijenih hercegovačkih franjevaca, svoje mjesto našla je u franjevačkom samostanu u Mostaru. Uskoro je premještena na Humac da bi vicepostulator mogao biti i odgojitelj postulanata, nakon smrti fra Joze Vasilja, te pomoćni odgojitelj u novicijatu. Konačno 2010. Vicepostulatura dolazi na Široki Brijeg zalaganjem samostanskog bratstva na čelu s gvardijanom fra Sretanom Ćurčićem.

Rad Vicepostulature s vremenom se širio pa je prostor od 15 m^2 uskoro postao nedostatnim za dva radna stola s računalima, fotokopir, ormarima za dokumente koji neprestano, hvala Bogu, dolaze. Zbog toga je samostansko bratstvo, na čelu s gvardijanom fra Jurom Barišićem, nedavno dodijelilo Vicepostulaturi veći prostor za njezin ured, negdašnju vjeronaučnu dvoranu koja je služila i kao samostanska knjižnica. Ovih dana prostor je ispražnjen te čeka temeljitu obnovu.

Ona će, naravno, iziskivati određena novčana sredstva. Svatko onaj tko misli da može u tome pomoći, dobro je došao. Visina priloga nije važna. Važno je sudjelovati u traganju za istinom o ubijenim hercegovačkim franjevcima na ovaj način, ili molitvom, ili svjedočenjem, ili dokumentima, ili...

Također je i Arhiv Vicepostulature ovih dana dobio primjeren prostor. Tako će se lakše čuvati ta vrijedna građa. ✍

Prva javna sv. misa za pobijene hercegovačke franjevce

PIŠE: FRA VENDELIN KARAČIĆ

Godine 1962. prvi je put s oltara navi-ještena sveta misa za fratre pobijene tijekom i nakon Drugoga svjetskoga rata. Sveta je misa služena u troje: fra Blago Karačić bio je celebrant, đakon je bio fra Zlatko Sivrić, subđakon fra Kamilo Milas. Kod katafalka fra Blago je zaplakao, a onda i čitava crkva. To je pomoglo da fra Blago doskora završi u tamnici.

Ovo je izjavio fra Kamilo Milas preda mnom u Čitluku 2. veljače 1994. ✍

Marijanska godina na Širokom Brijegu 1971.*

FRA RUFIN ŠILIĆ, PROVINCIJAL

20. VI.

Otvaranje Marijanske godine na Širokom Brijegu

Program:

1. Okupljanje vjernika u Klancu. Sveti obredi počet će u 9 sati pjesmom »Čuj nas, Majko«; kratak nagovor (smisao hodočašća) i zborna molitva.
2. Formiranje procesije i polazak prema svetištu. Putem se moli krunica. Iza svakog desetka jedna Gospina pjesma.
3. Na ulazu u crkveno dvorište vjernicima dolazi u susret svećenik s ministrantima. Zajedno proslijede do crkvenih vrata. Zborna deklamacija. Pozdravni govor.
4. Ulazak u crkvu s pjesmom »Zdravo Djevo«.
5. a.) Svečano unošenje kipa u crkvu.
   b.) Pjevanje Gospinih litanija; obilaženje oko kipa i početak ispovijedanja.
6. U 11 sati misa i propovijed (propovijeda o. Provincijal).
7. Zahvalnica (Tebe Boga hvalimo).
8. Ispraćaj hodočasnika.

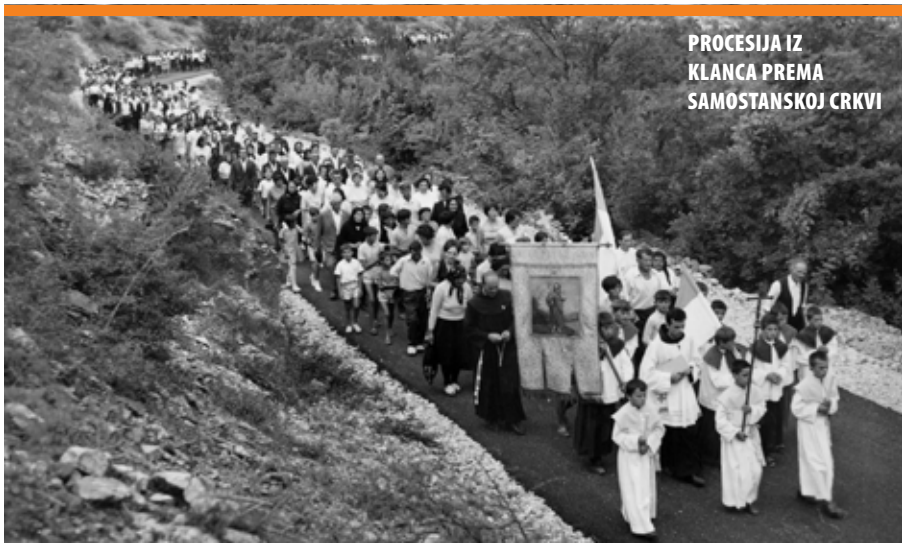

PROCESIJA IZ KLANCA PREMA SAMOSTANSKOJ CRKVI

Sakupila se cijela širokobriješka krajina. Mjesna milicija regulirala je saobraćaj. U Klancu hodočasnike je pozdravio o. Leonardo Oreč. Iz Klanca penjale su se s pjesmom i molitvom uz Brijeg župe: Široki Brijeg, Crnač, Izbično, Kočerin, M. Gradac i Rasno. Pružila se duga povorka. Prvi su stizali pred crkvu, a zadnji su tek polazili iz Klanca. Računa se da je bilo prisutno oko 12.000 vjernika. Hodočasnici su prošli kroz bijeli špalir prvopričesnika. U iščekivanju hodočasnika predstavnici pojedinih župa mole desetke ružarja. Pjevaju se Gospine litanije. U ime Provincije i svetišta hodočasnike pozdravlja provincijal her. provincije o. fra Rufin Šilić. Svijet se ispovijeda u crkvi i pred crkvom. Svečanu misu pod hrastom sa svojom subraćom slavio je o. Provincijal. Propovijedao je o Gospi i Širokom Brijegu.

* Tekst donosimo u izvorniku. Ispravljene su samo očite pogrješke.

21. VI.

Asfaltiran i zadnji dio puta između Klanca i svetišta. Dio asfaltiranja puta koji ide za svetište i pred samostan završen je prije nekoliko dana. Troškove snosi samostan i crkva. Dali smo učešće i za asfaltiranje zajedničkog puta od Klanca do Brijega.

25. VI.

Stigle su nam iz Rima hodočasničke spomen medaljice. Donio ih je fra Zdenko Karačić, koji je studirao u Rimu.

27. VI.

Došli hodočasnici iz Donje Bekije: Drinovci, Gorica-Sovići, Grude, Ružići, Tihaljina. Došli su s 21 autobusom i u osobnim automobilima. Najviše hodočasnika bilo je iz Gorice i Sovića. Dio hodočasnika došao je pješice prije podne. Ukupno ih je bilo oko 1.500. K njima su se pridružili pobožni i radoznali Širokobriježani. U Klancu skupljanje. Pozdravio ih je o. Vendelin Karačić, širokobriješki župnik. Išli su u procesiji moleći i pjevajući prema svetištu. Ususret hodočasnicima na kapiju su izašla braća klerici sa zastavama širokobriješke Gospe i papinske. Ispred crkvenih vrata hodočasnike je pozdravio fra Stanko Vasilj – u ime svetišta i Provincije. Skoro svi hodočasnici pristupili su na sv. ispovijed i pričest. Zbog kiše sv. misa bila je u crkvi. Bilo je prisutno 3.500 – 4.000. fra Stanko Vasilj koncelebrirao je s prisutnim župnicima iz Bekije. Bekijaši su donijeli Gospi darove – cvijeće i svijeće.

1. VII.

Provincijal fra Rufin Šilić saopćio je službenu odluku proširenog definitorija o hodočašću Provincije na Široki Brijeg u glasniku Provincije Mir i dobro (1971/3), »Prošireni definitorij donio je odluku da na 1. srpnja 1971. sva braća ove Provincije naprave jedno pokorničko hodočašće na Široki Brijeg.

Dan uoči toga hodočašća neka svatko posti i to onako kako su to činili naši stari, t. j. o kruhu i vodi. Na sami dan neka svi dođu pješke na Široki Brijeg. Oni iz velike daljine neka barem negdje napomol Širokog Brijega izađu iz vozila i pješače. Starci i bolesnici neka ne dovode u opasnost svoje zdravlje. Toga dana bit će zajednička koncelebracija čitave Provincije. Održat ćemo i duhovnu obnovu za mjesec lipanj.

Braća koja imaju kakve nedoumice s obzirom na to hodočašće neka to nekako saopće o. Provincijalu.«

Program hodočašća na vrijeme je predan svoj braći.

Program:

30. lipnja strogi post i nemrs po starom hercegovačkom običaju, po mogućnosti o kruhu i vodi.

A 1. srpnja – Procesija iz Klanca

Dolazak na Široki Brijeg po mogućnosti pješke. Do 9.00 sati okupljanje u Klancu. U 9.00 sati polazak iz Klanca u procesiji. Putem se moli slavna krunica i pjevaju Gospine pjesme. Na vratima svetišta samostanska obitelj i braća koja su došla vozilima dočekuju procesiju. Gvardijan pozdravlja. Ulazak u crkvu s pjesmom »Zdravo djevo«.

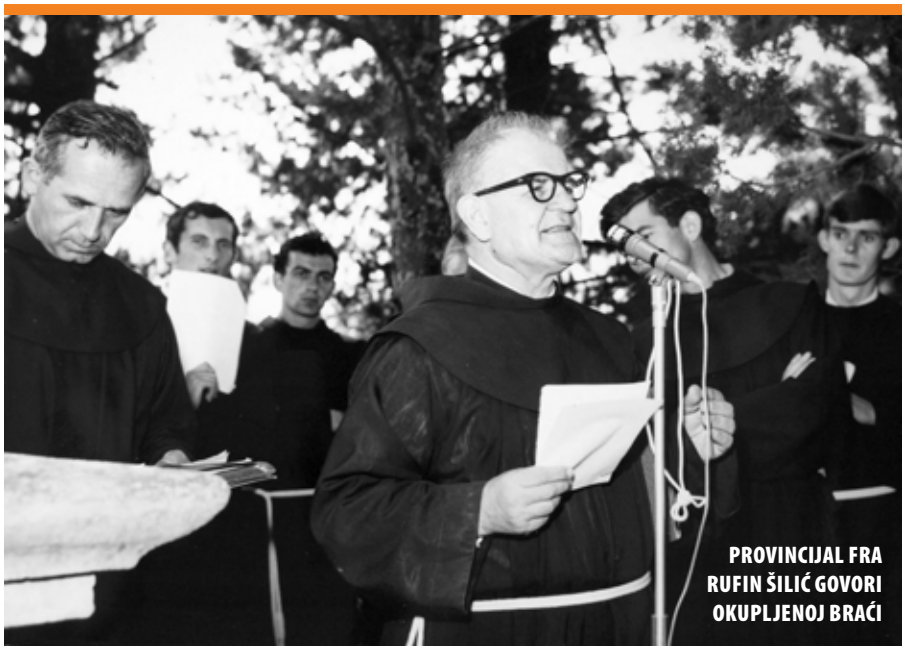

PROVINCIJAL FRA RUFIN ŠILIĆ GOVORI OKUPLJENOJ BRAĆI

B Bogoslužje riječi – Gospa i franj. bratstvo u Hercegovini.

C Koncelebracija Provincije u 12.00 sati.

D Agapa kod kolibe graditelja samostana na Spaši. Samostan Široki Brijeg, pripremio je meso i kruh, a ostali drugo.

E Molitveno-komemorativna procesija: Naša povijest s Gospom na Širokom Brijegu – 14.00 s ... (Prijenos relikvija pokojnih fratara iz skloništa u bašči u crkvu i stavljanje istih pod oltar sv. Franje).

Procesiju od 129 fratara iz Klanca predvodio je provincijal fra Rufin Šilić. Bio je to veličanstven i neponovljiv prizor. Širokobriješka braća – čuvari svetišta – sačekali su ih u svetištu skupljeni oko zavjetnog kipa Širokobriješke Gospe. Dirljivo je bilo promatrati kako fratri samostana skupa s Gospom dočekuju braću cijele Provincije. Gvardijan fra Jozo Pejić pozdravio je Provincijala

2026.

Uzrast: djeca

1. nagrada

IN ODIUM FIDEI

Mladi povjesničari Povijesne sekcije IX. razreda Osnovne škole fra Stipana Vrljića iz Sovića napravili su videouradak *In odium fidei*. Izrađen je pod vodstvom mentora Denisa Crnjca. U njemu su progovorili o pobijenim hercegovačkim franjevcima i o povijesti Širokoga Brijega. Može se pogledati na YouTube kanalu Stopama pobijenih na adresi: www.youtube.com/watch?v=to-gbMkzbac. ✍

2. nagrada

Krik Širokog Brijega

PIŠE: ANTE ČOLAK, IX. C r., PRVA OSNOVNA ŠKOLA, ŠIROKI BRIJEG

U zoru tmurnu zvona su plakala,
u krvi bratstvo lažno se tkalo.
Na gori svetoj oganj se vije,
pravda je pala, al' ponovno se sije.

U krilu noći vapaji guše,
za šaku zemlje prodane duše.
Vezane ruke, nijema im lica,
a tama pjeva pjesmu ubojica.

Gdje su ti braća, gdje su ti oci?
U crnoj jami, u Božjoj moći.
I grob im sakri, i ime briše,
al' kamen pamti i priču piše.

Krik kroz vjetar, plač kroz stijene,
hercegovačka ruka ne vene.
Na zemlji mrtvih, na licu bola,
pravda se diže ispod stolova.

Krik kroz vjetar, istina zbori,
krvlju pišu povijest gori.
Na zemlji svetoj, na kamenu suza,
Bog će sudit', a ne ljudska ruka.

Oltari prazni, svijeće bez plama,
u studen zime krv i drama.
Jama ih skriva, al' duša diše,
iz tame zore pravda se piše.

Široki jeca, krvave kiše,
al' grob im blista svjetlije, tiše.
Jer vjera raste, jer žrtva traje,
i kamen nosi ime što sjaje.

Ne mogu laži zakrit istinu,
ne može nož zbrisat sudbinu.
Kad zadnja sjena s lica se skine,
sudit će samo ruka visine.

Krik kroz vjetar, plač kroz stijene,
hercegovačka ruka ne vene.
Na zemlji mrtvih, na licu bola,
pravda se diže ispod stolova.

Krik kroz vjetar, istina zbori,
krvlju pišu povijest gori.
Na zemlji svetoj, na kamenu suza,
Bog će suditʹ, a ne ljudska ruka. ✍

3. nagrada

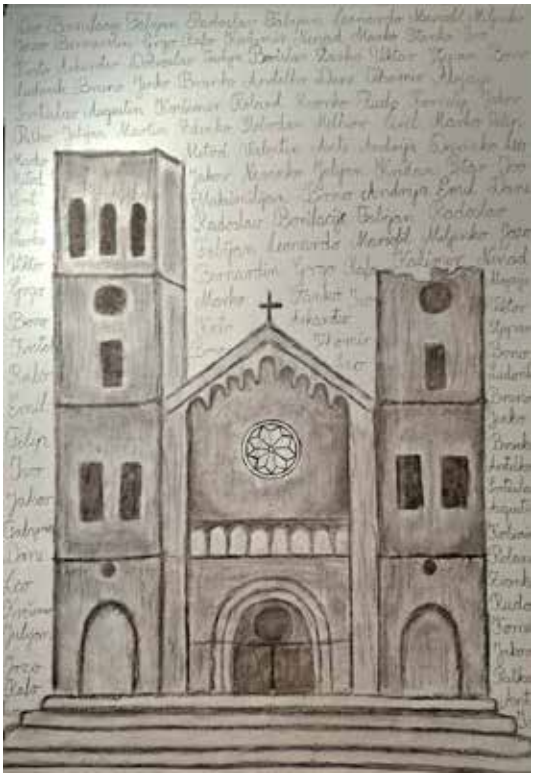

KARLA PAŠIĆ, VII. A r., KŠC »PETAR BARBARIĆ«, TRAVNIK, *ŠIROKOBRIŠKA CRKVA*
(OLOVKA NA PAPIRU, 29.7 x 21 CM, 2025.)

Uzrast: mladež

1. nagrada

Moj pratar

PIŠE: JOSIP SABLJO, 2. D r., SREDNJA STRUKOVNA ŠKOLA, POSUŠJE

O smrti, odluka je tvoja dobrodošla
čovjeku ubogu i bez snage,
istrošenu starcu, izmorenu brigama,
nevjeričnu i na kraju strpljivosti.
Ne boj se zakona smrti,
sjeti se onih prije tebe
i onih što će poslije doći.

(*Sir 41, 2-3*)

Puca studen, ciča zima kao i onda kada sam se rodio davne 1878. Isto je bila veljača, 28. dan. Cvokoću zubi, zebe oko srca, bije studen sve do kostiju, riže ljuti led, ali ovo je drukčije. Navikao sam ja na zimu, ta Rakićak sam u krvi, a gore su zime jače nego igdi. Zabile se Čvrsnica i Čabulja čim listopad počne, a tek u svibnju vidi se njihov vrhoviti vijenac. Rakićak zna što je studen i što je led, zna se nositi s cičom zimom, ali ovo je čudna studen. Nema u Gradnićima zime k'o u Rakitnu, tek je snig poprašio put i ledinu oko kuće, a nu, ja još ni vatru nisam odložio kad mi ozebe duša i oko srca k'o nikad prije. Taman smo s mise. Pogledah kroz prozor i rekoh: »Pile, eto jih, vidin jih s prozora. Ispovidi me, ako Boga znadeš.«

FRA ĆIRIL IVANKOVIĆ (DRUGI S LIJEVA) S BRAĆOM ISPRED SAMOSTANA NA ŠIROKOM BRIJEGU

Prikrstin se, Pile ispovidi mene, a ja njega. Na brzinu. Za pokoru damo jedan drugomu da cili dan ponavljamo: Gospodin moj i Bog moj.

Lupaju. Bože, pomozi! Otvori in Pile! Ta čisti smo prid Bogon. Zlotvori nas ugledaše. Nisan ih ni pribrojio, ali bila su četvorica ili petorica. Zgrabiše Pilu i mene te nas baciše prid kuću. Vikali su na nas, psovali nam mater, udarali nogama, pljuvali nas, ali razabrah k'o su. To su partizani, naoružani šmajserom i onim pištoljom. Na glavi su imali titovku s crvenom zvijezdom, vojnu jaknu, kaput, njemačke gaće i konjaničke čizme. Nismo uspili ni rič prozboriti. Tukli su nas čime su stigli. Tek su na trenutak stali i upitam ih što smo in krivi i zašto nas biju. A oni ljuti na to povikaše: »Ćuti, fratore, majku ti tvoju. Tebi glave danas nema.« I opet nas nastaviše udarati.

Počeše se nešto dogovarati i odvedoše nas u Čitluk. Okrenem se i ugledam, onim jednim okom, jer je drugo već bilo od masnice zatvoreno, župna kuća širom otvorena. Ostavljam zemaljsko ognjište i odlazim u nepoznato. Listaju

mi se stranice života, okreće se godina za godinom k'o list za listom. Redaju se slike, ljudi, uspomene, redaju se djetinjstvo, dječaštvo i mladost, reda se moje pratarstvo i moje vrline i mane. Jesam li doš'o na kraj puta?

Dok san grco u boli i listo svoj život, zbaciše Pilu i mene s konja u kuću. To je Musina kuhinja, a ugledasmo i dva dječaka, Antu i Ivana, koji su očima vikali: »Pomozite nam.« I tu je bilo hladno, studen i dalje zebe i dušu i srce. Partizani su otišli, čusmo glasove iza kuće. Kažu nam Ante i Ivan da su iz Čerina. O, mladosti, ljuta rano, što vas snađe? Nismo od bojazni ništa više progovorili. Šutili smo i ponavljali u sebi pokoru: »Gospodin moj i Bog moj«. Pile mi kaže u jednom trenutku: »A, Ćiro, što će od nas biti?« A ja ga pogledan i rekoh: »Danas nam je boraviti u kući Oca našega.« (Usp. Lk 2,49) »Doista, meni je život Krist, a smrt dobitak.« (Fil 1,21) Rekoh tako hrabro, a strah mi se umah uvuče u kosti jer na vratima me slušaše krvnici. Zarežaše na nas, uzeše nas i odvukoše iza kuće. Ante i Ivan ostadoše plačući.

Kako je padala noć tako je zima pokazivala svoje bile zube cereći se na nas. Krvnici su slijedili zimu, ledena srca, kroz prljave i žute zube bljuvali su psovku i pljuvačku, a potom izvadiše šmajsere. Pile povika: »Ćiro, ubiše nas.« A ja, fra Ćiril Ivanković, pratar iz Gradnića, Rakićak po rođenju, čekah svoj red za ulazak u kraljevstvo Božje. Kad se ovo raspadljivo obuče u neraspadljivost, i ovo se smrtno obuče u besmrtnost, onda će se ispuniti riječ što je pisana: Pobjeda proguta smrt. (Usp. 1 Kor 15,24)

To je priča o tvom i mom pratru, onomu koji je položio život najprije za Krista, a onda za vjeru svojoj braći i baštinu svomu puku.

Počivajte u miru Božjem. Neka vam je laka hrvatska zemlja.

2. nagrada

Smrt tijela i život duše

PIŠE: MARIJA DUJMOVIĆ, IV. D r., SREDNJA STRUKOVNA ŠKOLA ŠIROKI BRIJEG

Pokucala je jesen na vrata, lagano pucketanje vatre uvuklo se u domove, lišće prostrlo svoj sag, a zamišljena lica s rukama u džepovima tiho su koracala niz duge puste ulice osvijetljene blagom žutom rasvjetom. Nedaleko u kutu moga prozora pogled mi je pucao na kamenu ljepoticu. Plavetnilo neba i briga, razmahane krošnje i nova lica, česta je bila slika u mojoj glavi. Nakon proljeća i vesela ljeta, jesen budi neku vrstu tuge, sjete, priprema za zimu i nestanak zaigranih boja.

Bilo je to davno, na uranku se ustajalo, ajvan namirivao, u polju radilo, a u podne se Anđeo Gospodnji molio. Neki bi rekli: Teška vremena. S druge strane, jedna od najljepših. Mala skromna obitelj bila je kao i sve druge, ni po čemu se nije isticala. Marljivi, pobožni, franjevcima odani. Majka se, kao i svaka druga, brinula za obitelj, odvajala je od svojih usta samo da dica imaju štogod za pojest. U svoj muci i napornu radu pamtila je ona sve prve korake, prve riječi, prve naučene pjesmice i sve što poslije toga slijedi.

Odgojila je vrijedna i marljiva sina. Takav je bio ne samo kući već gdje bi god krenuo. Naučen na siromaštvo i rad, sve svoje brige i zahvale povjerio je Bogu. Ako bi nekim slučajem našao vremena za odmor, bilo je to ispod hrasta, s krunicom u ruci i pogledom na kamenu ljepoticu. Činilo se kao da stari hrast svakoga dana iščekuje njegov posjet, da se u njegovu hladu odmori i Gospinu krunicu izmoli. Nije se ni dvojilo, govorili su stari iz sela, da je dobar k'o kruv i samo su čekali dan...

Majka s kudiljom vune u rukama i molitvom na usnama dočekala je sina. Na vratima, s pomalo ozbiljnim licem, bez puno gesta, tiho je rekao: »Majko, ja ću u pratre«. Suze radosnice i zagrljaj na kućnom pragu, bili su urezani u njegovom srcu godinama poslije.

Kako su godine odmicale, postao je pratar. Volio je nasmijana lica, priče s njima, a i oni su voljeli njega. Posebno je volio djecu što trče k oltaru. Gledao je sebe kroz njih. Svaku večer kročio je polako do hrasta, stazama lišća i iglicama od borova sjećajući se svake izrečene molitve, još davno izmoljene u sjeni hrasta. Prisjećao se svega, tako tiho i polako, a ponajviše je zahvaljivao i molio dragoga Boga da čuva majku.

Prolazili su dani, mjeseci i godine... Nemir se uvukao u svijet, neka tama ušla u ljude...

Kao i obično, molio se časoslov, krunica i čitalo Božje pismo. U srcima braće osjetila se neka zabrinutost i snažnija molitva nego ikada dotad. Tih se dana razarao grad, krošnje bez lišća kao da su osjećale neku bol i prazninu. Ni hod do hrasta više nije bio isti... Na dobro poznatu putu, znanu koraku, nije mogao skrenuti misli. Usmjerene su bile na majku. Ostala je bez svega, sama, preplašena, s krunicom u ruci i vjerom u Boga. Za oca, kažu, ne zna se trag. Nije ni mogao zamisliti što se događa. Stara uspomena kako snažno grli sretnu maj-

ku sada mu para srce. Molio je Boga za spas i da majci udijeli snage.

Strana zla čula je kako postoji mjesto gdje je srce zapaljeno molitvom i da se vječna vatra ne može ugasiti. Odmah je pošla s puškama preko ramena pogubiti ih. Čuli su da im je Bog sve, da narod uče vjeri i školuju ga te su odmah krenuli utrnuti tu vatru što je gorjela u srcima skromna čovjeka.

U zelenoj odori, s kundakom prislonjenim na rame, u zoru, u cik nestanka tame, začuše braća korake, teške korake zla. Krunicu priviše uz grudi, a na usnama molitva snažnija nego ikad. »Jedan po jedan«, pak, bijahu riječi druge strane. Odvedoše braću prekriženih ruku. I one starije i nemoćnije skoro do smrti dovuku. Ni slutiti ne možemo kakvi trnci prođoše kroz njih. Uz tihu molitvu i jecaj začu se: »Bože, čuvaj majku!« Ubrzo nakon okrutna »okupljanja« strana zla braći franjevcima naudi. U zatiljak ih strijeljaše dok druge vatrenom nagradom, kao pobjednike, nagradiše. Na živo jednog po jednog spališe. Vječnu su vatru mislili ugasiti, a tom vatrom samo su plamen vjere još više rasplamsali.

Kada je narod za to čuo, nasta muk nad gradom, tišina i tek pokoji šapat preko usana prođe. Saznavši za sinovu smrt, majka je u bol i tugu potonula, a život dragom Bogu predala.

Veljača je i danas spomen na braću koja nekada jedan za drugim na tlo padoše, a vjeru sačuvaše. Život tijela i smrt duše zelenih odora zla što nam zimu u bol prerušiše. Ispod odore, između rebara umjesto srca leži kamen. Najgore je kada umre duša, a tijelo živi. Zbog takvih ljudi nevino srce u sanduk liježe. Šezdeset i šestero braće na tlo je tada palo i cijeli narod pod Božje je okrilje predalo.

Danas Brig, obojen u plavo, nosi gorčinu crvene smrti. Svaki je kamen natopljen krvlju i prošaran stopama ljudi koji pamte braću što su pali hrabro. Njih Brig zaboravio nije, ne da se krvavi trag smesti. Još u vjetru ima snage vjere, istinske ljubavi, komadića raja zbog kojeg predaše život naša braća. Narod s krunicom u ruci, bosih nogu, pogledom uprtim u nebo, nosi u srcu zavjet dan Gospi da će paziti na to sveto mjesto za koje su fratri svoje živote dali kako bi sačuvali vjeru i narod svoj. ✍

3. nagrada

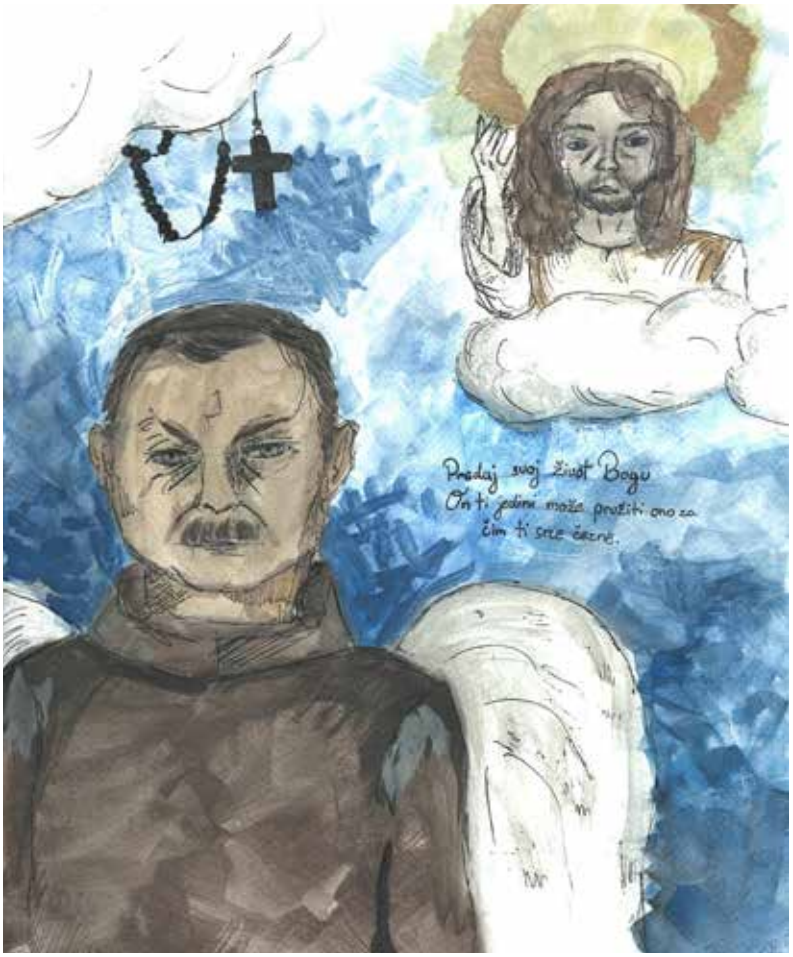

ANA-PETRA BEŠLIĆ, I. r., SREDNJA STRUKOVNA ŠKOLA, POSUŠJE, *PORTRET FRA ĆIRILA IVANKOVIĆA* (AKRIL NA PLATNU, 29.8 X 24.8 CM, 2025.)

Gimnaziju su ubili, ali ne i njegovu želju da postane franjevac i svećenik

Posljednji učenik franjevačke klasične gimnazije*

Djelovao je po raznim župama i doživio duboku starost sjećajući se uvijek svojih profesora

PIŠE: BOŽICA LONČAR, OFS

Na Humcu smo upoznali najstarijeg fratra u BiH, ako ne i u svih Hrvata. Jednostavan i skroman fratar za kojega braća kažu kako je jako organiziran i temeljit.

Fra Rade Dragićević je devedesettrogodišnji franjevac koji je jedini živući učenik Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu. Mnogi ga poznaju s obljetnice mučenika 7. veljače kada bi redovito čitao misno čitanje. Za njega kažu kako je istinski, pravi redovnik franjevac, da se uvijek vodio time da svojim franjevaštvom služi Crkvi, Provinciji i narodu Božjemu. Zadovoljan svojim pozivom i danas prati rad Provincije s velikom ljubavlju i brigom, a boraveći na Humcu rado se druži i s mladim novacima gdje im u očinskoj ljubavi dijeli svoja iskustva i savjete. Posljednjih 13 godina redovito je služio svete mise kod sestara milosrdnica u Domu sv. Josipa.

Fra Rade, možete li se ukratko predstaviti našim čitateljima? Mnogi Vas se sjećaju kao posljednjeg živućeg đaka Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu.

Rođen sam 7. prosinca 1933. u Donjim Studencima, župa Studenci. Otac mi se zvao Jure, a majka Iva, r. Vukšić, s Trseljevine. Krstio me je župnik fra Grgo Vasilj.

Bilo nas je šestero djece, četiri brata i dvije sestre. Moja baka Mila pokopala je sedmero djece (španjolska groznica) i muža Iliju. Ostao je živ moj otac Jure. U onim životnim uvjetima bake su najviše čuvale i odgajale djecu, jer su roditelji obrađivali zemlju. Djeca su već od ranih dana znala mnoge molitve. Učile su ih bake, a svakodnevno su slušala večernju molitvu u kući. Svi se mi rado sjećamo svojih baka i njihovih priča.

Osnovnu školu završio sam u Studencima na Ćupriji. Taj most i sada tako zovemo iako je ta kućica iza mosta na terenu Zvirovića.

Brat moje majke bio je prof. dr. fra Radoslav Vukšić. Govorio je mojoj majci: »Šalji djecu u školu.« Tako je brat Ivan od 1942. bio u konviktu na Širokom Brijegu, a ja sam primljen u sjemenište 1944. Prijamni ispit polagao sam 25. kolovoza 1944. Zbog borbe i stalnih napada zrakoplova polagao sam ga s donje strane skloništa, da možemo što prije uletjeti u skloništa. Ostao mi je u uspomeni samo fra Didak Burić.

Kako je izgledao Vaš nastavak školovanja na Širokom Brijegu.

Uprava Provincije zbog teških ratnih uvjeta odgađala je početak bogoslovije, a osobito gimnazije. A bilo je i poteškoća s hranom, nabavili bi hrane u Hrvatskoj ali zbog pokidanih prometnica nije

se moglo dovesti.

Uza sve teškoće odlučili su započeti školsku godinu. Đaci su pozvani pred Sve svete 1944. Tih dana brat Ivan i ja stižemo na Široki Brijeg. Na žalost, nastava je kratko trajala. Njemačka vojska zauzela je gimnaziju, a i konvikt je bio ugrožen prostorom. Đak Franjo Dragićević (poslije fra Marko) govorio je da se ujak fra Radoslav žestoko borio da ne zauzmu gimnaziju. Slušajući razgovor, bojao se da ga jedan časnik ne ubije.

Na Široki Brijeg dolazim s nenavrše-

* Ovaj razgovor s fra Radom Dragićevićem najprije je objavljen u glasilu *Franjinim stopama*, XVI., 1 (58), Široki Brijeg, ožujak 2026., str. 28. – 32. U povodu prenošenja u našem glasilu *Stopama pobijenih* fra Rade ga je zaželio dopuniti još nekim činjenicama pa ga kao takvog objavljujemo.

nih 11 godina, kada je teško odvojiti se od svoga mjesta, roditelja, braće i sestara i doći među puno djece i mladića. Poznavao sam tri starija đaka koji su išli na sv. misu u Studence (Ante Vukšić, Ante Brkić i Karlo Paponja). Drago mi je da sam tu upoznao Franju Dragićevića iz Miletine i đaka gimnazijalca fra Kornelija Sušca iz Cerna čija je majka iz Studenaca. Kao učenika VII. razreda gimnazije partizani su ga s petoricom braće franjevaca ubili 6. veljače 1945. u Mostarskom Gracu kamo su se bili sklonili. Ekshumirani su 1969., a pokopani 1. srpnja 1971. u crkvi na Širokom Brijegu. Kao dijete tu sam doživio pucanje svih oružja onoga vremena. Nismo smjeli paliti svjetlo, na prozorima je bio plavi papir.

Budući da je gimnazija prestala raditi, fratri su mlađe đake slali kući. Starije nisu slali jer bi ih uhvatila vojska. Tako sam i ja s bratom Ivanom i Vencelom Bevandom iz Donje Blatnice poslan kući 12. prosinca 1944. Ujak fra Radoslav dao nam je jedan papir na kojemu je pisalo da smo đaci i da idemo kući. Posebno je naglasio da nam nitko ne će ništa.

S partizanima smo se susreli u Buhovu s prvim kućama ispod ceste. Pitali su nas o vojsci i fratrima. Sjećam se, pitali su za fra Didaka Ćorića. Nisu se s nama lijepo ophodili, plašili su nas da će nas ubiti ako ne budemo govorili istinu. Zamislite, dječacima u tim godinama prijetiti, ta od nas nisu mogli saznati ništa posebno što već nisu znali. Kad su nas pustili, Vencel je produžio kući jer je iz čerinske župe, a nas smo dvojica prenoćili kod fratara na Čerinu i sutradan došli kući.

U svojoj 11. godini života prvi je put susreo partizane sa svojim školskim kolegama. Ispitivali su ih i plašili da će ih ubiti ako ne budu govorili istinu. Drugi put partizane susreće sljedeće godine. Puk bježi pred njima, pa zajedno s njim i svojim roditeljima i on. Na putu su mu oca uhitili i prisilili da im nosi strjeljivo. Obitelj nije znala za njega dok se pobjegavši nije vratio.

FRA LUKA SUŠAC PROPOVIJEDA NA FRA RADINOJ MLADOJ MISI

Prigodom ponovnog dolaska partizana u siječnju 1945. narod ovoga kraja bježao je prema Mostaru. I mi smo kao obitelj došli do Cerna. Tu je majka ostala s troje mlađe djece kod rodbine. Tada sam ja upitao majku: »Što ću napraviti? Ostati ili ići?« Brat Ivan je izjavio da ćemo ići jer je u svemu tome mislio da ćemo se vratiti na Široki Brijeg i nastaviti školovanje. Tada smo nas dvojica s bratom Ilijom i ocem otišli prema Mostaru. Zaustavili smo se kraj ciglane koja je bila desno iza prvoga zavoja kada se dolazi iz Ljubuškoga. Tu je bilo mnogo našega naroda, neki su potjerali i stoku jer ju nisu imali komu ostaviti. Veći dio moga zaseoka Barišića Mahala imali su staje u brdu. Pustili su ovce i ostavili otvorene staje pa ako što ostane, ostalo je… Većina je ovaca ostala živa jer nije bilo nikakve živine da ih podavi.

Dio od ciglane do Panjevine zove se Đikovina, koja tada nije bila naseljena kao danas. Tu je bilo, kako rekoh, jako puno umorna, uplašena i rasplakana našega naroda, jer se možda zadnji put pozdravljaju sa svojim najmilijima. Vjerujem da je tada i nebo zaplakalo nad takvim prizorima. Znamo da ih se puno nije vratilo.

Poslije pada Mostara 14. veljače 1945. narod se vraćao svojim kućama od kojih su neke bile provaljene i porobljene. Nas dvojica braće (Ilija je otišao s vojskom, ostao je živ i vratio se kući) s ocem Jurom i dvije obitelji moje rodbine zadnjih smo dana bili u Donjoj mahali kod jedne obitelji. Konji su nam bili u podrumu na kojima smo od kuće ponijeli kukuruzna brašna, suha mesa i rublja. I nas smo dvojica s ocem pošli kući. Međutim, partizani nas zaustavljaju kod samostana časnih sestara franjevki. Oduzeli su nam konja, a oca prisilili da nosi strjeljivo prema Gorancima. Nas dvojica vratili smo se sa stvarima u kuću u kojoj smo tada boravili, a za oca ništa nismo znali. Za desetak dana uspio je pobjeći i vratiti se k nama. Odmah sutradan pošli smo i vratili se kući. Majka je mislila da smo poginuli od bombe kraj puta.

Kada ste nastavili školovanje? Gdje ste sve bili do svećeničkog ređenja?

Godine 1946., nakon što sam izgu-

Kao djecu rat ih je prognao u inozemstvo. Nisu se ipak pogubili.

Mučenička povijest koja je trajala i povezala desetljeća, meridijane i živote

Slijedili su stope sv. Franje te u djelo provodili evanđeoski nauk. Ostali su stoga na ponos Bogu, svomu narodu i svojoj obitelji.

GROTTAMMARE, SAMOSTAN SV. MARIJE

PIŠE: FRA ANTONIO MUSA

Pred kraj ljeta 1951. skupina hrvatskih franjevačkih sjemeništaraca, predvođenih fra Dionizijem Lasićem, putovala je iz Europe u Sjedinjene Američke Države (SAD) kako bi mladići koji su odlučili slijediti stope sv. Franje Asiškoga nastavili svoju redovničku formaciju u franjevačkom redu. Njihovo nimalo jednostavno i nimalo lagano putovanje započelo je u Italiji gdje su se o njima kao djeci iz hrvatskih izbjegličkih kampova iz Austrije i Italije skrbili hercegovački franjevci. Naime, nakon svršetka Drugoga svjetskoga rata poveća skupina hrvatskih izbjeglica našla se raspršena po zemljama Zapadne Europe. S njima su se diljem Staroga Kontinenta našli i brojni svećenici i redovnici, a među njima i hercegovački franjevci. Mnoge od tih franjevaca završetak velikoga rata zatekao je u zemljama slobodne Europe te se oni kao »neprijatelji naroda« u novonastaloj komunističkoj Jugoslaviji nisu mogli vratiti u matičnu Hercegovačku franjevačku provinciju. Oveća skupina tih franjevaca bili su, pak, vrhunski obrazovani pojedinci poslani na priznata europska sveučilišta kako bi nakon svršetka studija postali profesorima na jednom od provincijskih odgojnih zavoda, gimnaziji na Širokom Brijegu ili bogosloviji u Mostaru.

Kako bi donekle olakšali teške muke i ponudili priliku za obrazovanjem barem jednoj skupini ovom ratom pogođenom naraštaju hrvatske djece, hercegovački franjevci su za njih 1947. osnovali školu u mjestu Grottammare u Italiji. Kratko nakon krvavog gašenja Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu, nestale u naletu mržnje koja se u veljači 1945. sručila na ovo duhovno i odgojno središte Hercegovačke franjevačke provincije, hercegovački su franjevci, ovaj put u tuđini, tako osnovali školu kojoj je misija bila jednaka: odgoj franjevačkog pomlatka koji će služiti Crkvi Božjoj i duhovno-intelektualna preobrazba povjerena im naroda.

Te 1947. fratri su po kampovima tražili djecu spremnu pohađati njihovu školu i pronašli su šezdesetak dječaka koji su postali učenici i štićenici franjevačke gimnazije u tom malenom talijanskom mjestu. Djeca i njihove obitelji nerado su se rastajali, ali su i jedni i drugi razumjeli da se priliku za obrazovanjem ne smije odbiti. Roditelji, najčešće majke udovice ili majke koje u tom trenutku nisu znale ratnu sudbinu svojih muževa, vjerovale su fratrima te su im povjerile svoju djecu nakon što su primile obećanje da će ona nakon svršetka školovanja biti poslana svojim obiteljima ma gdje god živjele. Mnoge su obitelji, naime, tih godina iščekivale useljeničke vize za jednu od prekomorskih zemalja koje su primale ratne izbjeglice poput Australije, Kanade ili SAD-a. Tako je i bilo. Nakon svršetka formalnoga obrazovanja kod hercegovačkih franjevaca mnogi učenici te škole pošli su svojim obiteljima. Međutim, jednu manju skupinu, koja je iskazala želju za ulaskom u

Kauza za proglašenje nekoga svetim (II.)

PIŠE: FRA ANTONIO PETRIC

Biskupijski dio kauze sastoji se od nekoliko radnji i ovo je najzahtjevniji dio cijele kauze. U to spadaju preliminarne radnje, početak kauze, tijek kauze te zaključna sjednica kauze na kojoj se zapečaćuju dokumenti, a koje imenovani *nosač* odnosi u Dikasterij u Rimu. Preliminarne radnje ne smijemo miješati s preliminarnim radnjama koje provodi postulator kauze. Preliminarne radnje provodi biskup te službenici koje imenuje za potrebe pokretanja kauze.

Imenovanje službenika kauze

Nakon što je biskup dobio pozitivne odgovore Dikasterija za kauze svetaca i mjesne biskupske konferencije te nakon dobivene *Molbe za pokretanje kauze*, započinje imenovanje službenika koji će u njegovo ime voditi kauzu te ispitati postoji li u dokaznim materijalima dovoljno elemenata za slanje kauze na višu razinu, tj. u Dikasterij u Rimu. Službenici koje biskup imenuje su: *biskupijski ovlaštenik*, *promicatelj pravde* i *bilježnik*.[1]

Biskupijski ovlaštenik[2] (lat. *delegatus episcopalis*) osoba je koja u ime biskupa vodi jednu kauzu. Voditelj svih kauza u biskupiji uvijek je biskup, no zbog naravi svoga posla i obveza koje ima, obično imenuje osobu koja će u njegovo ime voditi kauzu. Naravno, biskup ne mora imenovati svoga ovlaštenika ako sam želi voditi kauzu, no zbog naravi posla koji obavlja, a i zbog dobrobiti kauze, bolje je da imenuje ovlaštenika koji će u njegovo ime voditi kauzu. Biskupijski ovlaštenik uvijek mora biti svećenik (dijecezanski ili redovnički) i stručnjak ili u teologiji, ili u povijesti ili u crkvenu pravu s tim da se od njega ne traži visoka akademska titula kako bi vodio kauzu. Jednostavno mora biti prepoznat kao stručnjak u jednom od područja, s tim da mora poznavati pravne norme koje se odnose na vođenje kauze. Ima sva prava koja ima biskup tijekom vođenja kauze, pri čemu ne smije djelovati protiv biskupa te stalno mora biti u kontaktu s njim tijekom kauze. Biskup mu ne može imenovati pomoćnika jer imenuje jednog ovlaštenika po kauzi, dakle, on ne može sudjelovati u više kauza odjednom i ne može imati drugu službu unutar same kauze.[3] Uloga ovlaštenika u kauzi je sljedeća: mora poštovati načelo nepristranosti tijekom cijeloga procesa, odgovoran je za prikupljen dokazni materijal, osigurava poštivanje stege prilikom sjednica, mora biti razborit i profesionalan prema svjedocima te sposoban ograničiti njihov broj da ih ne bude previše i, na kraju, mora poštivati načelo brzine u pripremi

PLOČA NA RATNOM SKLONIŠTU NA ŠIROKOM BRIJEGU S POPISOM FRANJEVACA KOJI SU UBIJENI KAO PRIPADNICI ŠIROKOBRIJEŠKOG SAMOSTANA (NJIH 30)

[1] KONGREGACIJA ZA KAUZE SVETACA, *Majka Svetaca; Uputa za provođenje biskupijskih i eparhijskih istraživanja u kauzama svetih*, Glas Koncila, Zagreb, 2013., str. 49.

[2] »Biskupijski delegat "proučava Kauzu u ime biskupa" i jamči provođenje procesa u potpunom skladu sa zakonodavstvom«, LODOVICA MARIA ZANET, *La santità dimostrabile; Antropologia e prassi della canonizzazione*, Edizioni Dehoniane Bologna, Bologna, 2016., str. 102.

[3] ROBERT J. SARNO, »Fase diocesana o eparchiale della Causa«, Vincenzo CRISCUOLO – Carmelo PELLEGRINO – Roberto J. SARNO (ur.), *Le cause dei santi: Sussidio per lo Studium*, Rim, 2018., str. 387. – 388.

predmeta pazeći da ne bi došlo do nepotrebnih kašnjenja.[4]

Promicatelj pravde (lat. *promotor iustitiae*) osoba je koja, jednostavno rečeno, promiče pravdu tijekom istraživanja, tj., on »nadzire vjerno poštovanje onoga što je propisano za provođenje kauze«[5]. Kao i biskupijski ovlaštenik, i on mora biti svećenik i stručnjak ili u teologiji, ili u povijesti, ili u pravu pri čemu mora poznavati pravne norme koje se odnose na vođenje kauze. Ne može imati ni zamjenika ni pomoćnika i imenuje se jedan za svaku kauzu. Imenovani promicatelj pravde ne može sudjelovati u drugoj kauzi niti može obnašati neku drugu službu u kauzi. Njegova je uloga tijekom kauze dvostruka. Najprije mora pratiti da je cijeli proces pravno-kanonski pravilno vođen. Mora pomno pratiti svaku fazu kauze i provjeriti je li pravno provedena. Još tijekom prve sjednice mora provjeriti jesu li svi dokazni materijali koje je dobio od postulatora, kao i tekući spisi od biskupa i rezultati istraživanja povijesnog povjerenstva, pravilno i pravno uređeni i urađeni. Drugi zadatak koji ima jest sastaviti pitanja za ispitivanje svjedoka. Pitanja moraju biti kratka i jasna te dovoditi do odgovora je li sluga Božji živio junačke krjeposti, je li darovao život za drugoga ili je umro mučeničkom smrću. Tijekom sastavljanja pitanja može zatražiti pomoć stručnjaka koji može jasno precizirati pitanja, a može se posavjetovati i s postulatorom kauze. Dužan je sudjelovati na svim sjednicama te izvršiti reviziju svake sjednice, pa čak i one u kojoj nije mogao sudjelovati iz opravdanih razloga. Njegova je uloga u kauzi ključna. Na kraju kauze poželjno je napraviti dodatna ispitivanja dokaznih materijala kako bi utvrdio njihovu originalnost te se uklonili eventualni nedostatci koji bi se mogli pronaći. Poželjno je da među dokaznim materijalom koji se šalje u Dikasterij na rimsku fazu proučavanja bude i pismo promicatelja pravde u kojem iznosi svoje dojmove i mišljenje o dokaznome materijalu kako bi bili od pomoći istraživačima u rimskoj fazi, jer oni pred sobom nemaju osobe nego samo pisan dokazni materijal.[6] U cijelome procesu mora biti nepristran, neovisan i objektivan. Ima i ulogu predstavnika Katoličke Crkve u cijelome procesu te je kao takav branitelj istine i prava. Isto tako treba se čuvati nepotrebnih iznimaka ili problema koji bi mogli dovesti do odgode istrage. Sve u svemu, uloga promicatelja pravde jako je zahtjevna i iziskuje razboritost, stručnost, preciznost i točnost.[7]

Bilježnik (lat. *notarius*) »zapisuje izjave svjedokâ i sastavlja spise Istraživanja prema uputama biskupskog ovlaštenika«.[8] Službu bilježnika može obnašati bilo koji vjernik katolik i po potrebi može biti više bilježnika. Jamac je svega što se odvilo tijekom istraživanja jer po zakonu mora potpisati akte koje je sastavio. Stoga se od njega očekuje da se vodi načelima poštenja i istine. Zadatak mu je zapisati sve što kaže svjedok prilikom ispitivanja. Spise uređuje onako kako mu savjetuju biskup ili njegov ovlaštenik. Može se koristiti registratorom, stenogramom ili nekim drugim pomagalom kako bi si olakšao posao. Na kraju cijeloga postupka svojim potpisom jamči njegovu istinitost i valjanost.[9]

Prikupljanje dokaznih isprava

Svjedočanstva o svetosti (ili mučeništvu) sluge Božjega dijele se u dvije kategorije, a to su pisani dokazi te svjedočanstva svjedoka. Ako je riječ o drevnoj kauzi u kojoj nema više izravnih svjedoka svetosti (ili mučeništva) sluge Božjega, tada se proučavaju samo pisana svjedočanstva. Ona se dijele na tri kategorije: na spise koje je objavio sluga Božji, na spise sluge Božjega koji još nisu objavljeni te na sav drugi pisani materijal koji se može koristiti tijekom istraživanja, a koji je pronašlo povijesno povjerenstvo tijekom svoga rada. Sve spise koje je napisao sluga Božji (bili oni objavljeni ili neobjavljeni kao pisma, dnevnici, zapisane molitve ili svaki drugi spis koji je napisao sluga Božji) šalju se bogoslovnim ocjeniteljima na provjeru.

Bogoslovni ocjenitelji (lat. *censores theologi*) stručnjaci su iz teologije koje imenuje biskup. Mora ih biti najmanje dvojica, a može i više, ovisno o obimu prikupljene građe, koji rade neovisno jedan o drugome te donose svoj sud o pravovjernosti i moralnosti spisa koje su dobili na uvid. Njihova imena nikada nisu javna te se svaki imenuje posebnim dekretom, stoga oni ne čine posebno povjerenstvo koje bi obavilo svoj zadatak te kasnije donijelo zajednički sud o obavljenu poslu. Bogoslov-

[4] Waldery HILGEMAN – Emanuele SPEDICATO, *Prontuario delle cause dei santi; La fase Diocesana; Commenti e Formulari*, Rim, 2021., str. 110. – 111.

[5] KONGREGACIJA ZA KAUZE SVETACA, *Majka Svetaca; Uputa za provođenje biskupijskih i eparhijskih istraživanja u kauzama svetih*, str. 53.

[6] R. J. SARNO, »Fase diocesana o eparchiale della Causa«, str. 388. – 390.; José Luis GUTIÉRREZ, *Nuovi studi sulle cause di canonizzazione*, Giuffré Francis Lefebvre, Milano, 2022., str. 153. – 159.

[7] W. HILGEMAN – E. SPEDICATO, *Prontuario delle cause dei santi; La fase Diocesana; Commenti e Formulari*, str. 110. – 111.

[8] KONGREGACIJA ZA KAUZE SVETACA, *Majka Svetaca; Uputa za provođenje biskupijskih i eparhijskih istraživanja u kauzama svetih*, str. 53.

[9] R. J. SARNO, »Fase diocesana o eparchiale della Causa«, str. 390. – 391.; W. HILGEMAN – E. SPEDICATO, *Prontuario delle cause dei santi; La fase Diocesana; Commenti e Formulari*, str. 111. – 112.